

ІДЕЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ХРИСТІЯНСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО СОЮЗУ В СТАНІСЛАВОВІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПИСУ «ZWIĄZEK CHRZEŚCIJAŃSKI / ХРИСТІЯНСЬКИЙ СОЮЗ», 1897–1898 рр.)

У статті на основі матеріалів часопису «Związek Chrześcijański / Християнський союз» проаналізовано програмні засади, ідейні принципи та соціальну доктрину Християнсько-політичного союзу в Станіславові, досліджено його організаційні засади та суспільно-політичну діяльність, охарактеризовано мету, завдання та основні напрями діяльності організації, з'ясовано ставлення партії до єврейського питання, розкрито українсько-польські взаємини на регіональному рівні наприкінці XIX ст.

Ключові слова: Християнсько-політичний союз, Станіславів, суспільно-християнський рух, єврейське питання, антисемітизм.

Наприкінці XIX ст. Католицька церква почала втрачати вплив на суспільне життя. Причинами цього були секуляризація свідомості упродовж усього XIX ст., впровадження ліберального законодавства та спадщина епохи просвітництва. Кінець XIX ст. у Центрально-Східній Європі став періодом зростання урбаністичних процесів, пролетаризації, розорення дрібних селянських господарств.

Звернувши увагу на робітниче та селянське питання, Католицька церква заклала основу християнсько-соціального руху в Європі, що базувався на єднанні усіх прошарків суспільства та спільного вирішення складних соціальних проблем. Ця тенденція розповсюдилася практично в усіх європейських країнах. Зокрема, в Австро-Угорській імперії вона проявилася у декількох національних варіантах – австрійському, чеському, словацькому, словенському, хорватському, польському, українському тощо.

Не винятком стала й Східна Галичина. Зокрема, тут виникали політичні партії та організації суспільно-християнського спрямування. Цей рух чітко можна поділити за національною приналежністю – польський та український. Тут варто згадати хоча б Католицько-руський народний союз на чолі з Олександром Барвінським та Християнсько-народну партію під керівництвом одіозного польського політика о. Станіслава Стояловського.

Основна мета публікації – проаналізувавши матеріали часопису «Związek Chrześcijański / Християнський союз» дослідити ідейні засади діяльності та соціальну доктрину Християнсько-політичного союзу в Станіславові упродовж 1897–1898 рр.

Ця стаття присвячена абсолютно новій для української історичної науки темі. У вітчизняній історіографії, на жаль, абсолютно немає робіт, присвячених польському суспільно-християнському руху в Галичині наприкінці XIX ст.

У зарубіжній історіографії існують лише узагальнюючі праці, присвячені польському суспільно-християнському руху в Галичині [1–3] та висвітленню єврейського питання у католицькому середовищі [4–5]. Проте праці, які б висвітлювали б регіональні особливості розвитку суспільно-християнського руху, зокрема у Станіславові, відсутні.

Наприкінці 1897 р. у Станіславові (сучасний Івано-Франківськ) виникла організація, що мала яскраво виражений утративістичний характер – Християнсько-політичний союз (ХПС). Його друкованим органом був часопис «Związek Chrześcijański / Християнський союз» під редакцією А. Дещаківського [6, с. 1].

Слід зазначити, що католицька пропаганда на шпальтах зазначеного часопису носила цілком світський характер. Молитва, сповідь, церковні таїнства, безперечно, вважалися необхідними, проте у статтях часопису, звернених до віруючих, наголос робився не на особистій вірі у Бога, спасіння душі й підготовку до загробного життя, а на те, як поводитися у земному житті, щоб досягнути благополуччя та поваги. При цьому часто ідеалізувалися соціальні устрої Середньовіччя, періоду найвищої могутності Католицької церкви, передусім це стосувалося становища ремісничих цехів та єврейської общини.

Зазначена організація мала багато спільного із аналогічними утвореннями, які функціонували в інших слов'янських народів Австро-Угорської імперії. Відповідно представники ХПС не заперечували своєї приналежності до загальнодержавного католицького руху, проте наголошували на певних регіональних особливостях [7, с. 3].

Основні ідейні засади ХПС були закладені на партійному з'їзді, проведеному 3 жовтня 1897 р. [8, с. 1]. На ньому прийнято програму, яка мала об'єднати розроблених представників європейського суспільно-християнського руху кінця XIX ст., підтверджувала вірність австрійській короні, національне рівноправ'я та засуджувала ліберальні принципи в економіці та політиці [8, с. 1].

Будь-які прояви лібералізму розцінювалися католицькими політиками як перепона для нормального соціально-економічного розвитку, як негативні прояви, вигідні лише для соціал-демократів. Зокрема, у часописі зазначалося, що гасло лібералізму «Свобода, рівність і незалежність» здобуло значне поширення серед народних мас, проте не було практично реалізоване. Навпаки – значна частина робітників та селян через ліберальні ідеї, на думку представників ХПС, знаходилася за межею бідності. «Мільйони робітників та селян залишилися без даху над головою та шукали щастя поза межами батьківщини – зазначалося в

часописі. – Внаслідок бідності приходив моральний занепад – корупція, шахрайство, розбещеність наскрізь пронизали суспільне життя» [9, s. 1].

Обмеження монополістичних тенденцій, введення прогресивного податку на прибутки та їх поступове зниження, дешеві кредити – мали б захистити працюючих від розорення, а поділ шкіл за конфесійним принципом та збереження сімейних релігійних традицій, сприяло б запобіганню занепаду моральності.

Основна мета ХПС полягала у протистоянні бідності та моральній деградації шляхом практичного виконання християнського вчення. Для її досягнення вони закликали до політичної активності священиків та мирян, обрання влади, яка б проводила політику, що ґрунтувалася на християнських принципах.

Для досягнення цієї мети, на думку представників ХПС, потрібно було б реформувати усі сфери суспільного та приватного життя. Зокрема це стосувалося церкви, школи та сім'ї. Метою існування цих соціальних інституцій клерикали проголошували виховання у душі релігійності та патріотизму.

ХПС виступав за відокремлення Церкви від держави. З іншого боку, держава у свою чергу мала б активно підтримувати її. Інші ж нехристиянські релігії також могли бути визнані на державному рівні, якщо вони не заперечували християнської етики та милосердя [10, s. 2].

Метою шкільної освіти, згідно з програмою ХПС, було не тільки отримання учнями знань, але й уміння налагоджувати взаємини з Богом, державою та суспільством. Ця мета могла б бути досягнута лише за тісної співпраці у сфері виховання молоді між освітніми та релігійними установами.

Важливим чинником релігійного виховання молоді вважалася сім'я, адже першу освіту дитина отримувала у її середовищі. Сім'я у свідомість дитини мала закладати ті духовні цінності, які б згодом розвивала школа. Лише шлюб, освячений церквою, на думку представників ХПС, зможе забезпечити виховання дитини у християнському дусі. Берегинею домашнього вогнища була жінка [10, s. 2]. Вважалось, що держава мала б вжити заходів, щоб жінки не працювали на фабриках, заводах та інших підприємствах, а чоловіки могли самостійно забезпечити сім'ю усім необхідним. Усі ці інституції представники ХПС вважали взаємопов'язаними, тому вели активну боротьбу проти спрощення процедури розлучення та відокремлення школи від Церкви.

Необхідною умовою процвітання держави представники ХПС вважали справедливу політику, базовану на християнських принципах поваги до рівноправ'я націй та прав людини, яка б забезпечувала підвищення морального рівня та матеріального благополуччя населення. Оптимальною формою правління представники ХПС вважали спадкову монархію на конституційних засадах [10, s. 3].

Для досягнення своєї мети, ХПС пропонував здійснити низку реформ, які б покращили життя суспільства. Вони стосувалися певних прощарків суспільства. Представники ХПС турбували не тільки ідеї «вільної школи» та громадянського шлюбу – вони виступали проти лібералізму в економіці, свободи виробництва та торгівлі, пропонуючи ввести ремісничу кооперацію на зразок цехів зі своїми статутом, санкціями та іспитами [11, s. 3].

Важливою верствою представники ХПС вважали селян, котрі становили переважну більшість населення Східної Галичини. У програмі партії передбачалося неподільність та недоторканість селянських земель, систематична парцеляція (поділ земельної ділянки на менші частини (парцели)) поміщицьких земель, захист муніципального майна, створення недорогих та довготермінових іпотек, скасування лихварства як комерційного посередництва, реформування закону про полювання, заснування фахових та господарських шкіл тощо [11, s. 3].

Представники ХПС виступали за відокремлення ремісництва від фабричного виробництва, за захист ремісників від конкуренції з великими підприємствами. Зокрема, у програмі партії навіть зазначалися товари, які заборонялися б виготовляти фабрикам: одяг, нижня білизна, рукавички, парасольки, щітки, меблі тощо [11, s. 3].

Доказом компетентності ремісника мав слугувати іспит, який він складав. Ремісник, запідозрений у брудній конкуренції, міг згідно з рішенням свого цеху тимчасово позбавлений можливості виготовляти товар [11, s. 3].

Згідно з програмою ХПС, торгівцем могла бути тільки та особа, яка довела на практиці свою компетентність та моральну бездоганність. Торгівець ніс особисту відповідальність за походження товару, його якість, ціну та вагу. Будь-які зловживання у цій сфері прирівнювалися до шахрайства. Заборонялися виїзна торгівля та торгівля у кредит, а також брудна конкуренція.

Важливим у програмі партії було робітниче питання. Зокрема, зазначалося, що праця як засіб для існування була вродженим правом людини і загальним обов'язком громадянина держави. Закон повинен захищати працю від монополізації та експлуатації [11, s. 3].

Відповідний поділ праці та скорочення робочого часу було необхідним для морального розвитку людства. ХПС вимагав впровадження 8-годинного робочого дня, заборони працювати у вихідні та святкові дні, скасування праці вночі (за винятком особливих випадків, зокрема, на залізниці). Заборонялася дитяча праця та, по можливості, скорочувалася жіноча [11, s. 3].

Оплата праці не мала б залежати від попиту та пропозиції, оскільки людина не була товаром, проте мала невід'ємне право на справедливую заробітну плату, щоб жити чесно та забезпечувати свою сім'ю усім необхідним [11, s. 3].

Для цього роботодавці та профспілки мали б узгодити розмір мінімальної заробітної плати, зниження якої було б заборонено. У разі, коли сторони не могли б домовитися щодо цього, рішення мала приймати держава [11, s. 3].

Права та обов'язки робітника повинні були включені до відповідних законів, затверджених владою. За дотриманням цих правил мають слідкувати інспектори, делеговані державою та самими працівниками. Звільнення робітника могло відбутися лише у випадках, передбачених законодавством.

Окремим законопроектом передбачалося забезпечення робітника та його родини у випадках хвороби, непрацездатності та виходу на пенсію.

У програмі партії передбачалося регулювання діяльності чиновницького апарату. Зокрема, зазначалося, що державними, крайовими та гмінними чиновниками могли бути лише християни [12, s. 2].

Щоб врегулювати права та обов'язки чиновників, їх матеріального існування потрібно було створити службову прагматику, нормалізацію правил щодо оплати праці з урахуванням стажу, спеціальних заслуг та здібностей, скасування таємних кваліфікаційних списків, запровадження дисциплінарних комісій та так званих «судів честі», запровадження конкретуального статуту для суміжних чиновницьких професій, регулювання зарплат службовців з урахуванням прожиткового мінімуму, скорочення обов'язкових років служби для тих чиновників, праця яких вимагала інтенсивного використання фізичних чи інтелектуальних сил [12, s. 2].

Слід зазначити, що програма партії жваво обговорювалася на з'їзді, що свідчить про його демократичний характер. В обговоренні активну участь прийняли й українці. Зокрема, першим виступив українською мовою о. Є. Бариш. Він визнав доцільність програми партії, проте зазначав, що потрібно більше уваги приділити робітникам та селянам, зауваживши, що 78 % населення краю було неписьменним, натомість усі тютюнові магазини, корчми, які призводили до моральної деградації народу, знаходилися в руках євреїв. Він закликав владу не давати дозволу на відкриття нових таких «установ» [13, s. 2].

Попри те, як зазначив о. Є. Бариш, щоб «вирватися з принизливого єврейського рабства», потрібне, насамперед, повне порозуміння між поляками та українцями [13, s. 2].

Підтримав о. Є. Бариша наступний виступаючий – Остафінський. Зокрема, він зазначав, що хоча із запізненням, але утворення християнської організації було доцільним, адже її «прагнення впливають з найблагородніших спонукань, захисту віри, закону, національних ідеалів, і ця боротьба йде під знаком хреста, а де хрест там і перемога» [13, s. 2].

Від селян на з'їзді українською мовою виступав колишній депутат сейму, відомий громадсько-політичний та культурно-просвітницький діяч о. Й. Гурик. Його промова, побудована на критиці тодішньої українсько-польських взаємин, засудженні лихварства та соціалізму, викликала жваві оплески у залі [13, s. 2].

Слід зазначити, що не усі учасники з'їзду підтримали програму та діяльність ХПС, що, на нашу думку, свідчить як про демократичний характер зборів так і окремі розбіжності. Зокрема, один із делегатів, розкритикував програму партії, назвав її «запліснявілою», звинуватив у підтримці капіталізму, відмові у праві жінкам на роботу, поверненні ненависті до євреїв тощо [13, s. 2].

Лідер місцевої робітничої партії виголосив промову про доцільність введення безкоштовної освіти. Суворій критиці діяльність ХПС піддав депутат місцевої ради о. Ейсельт, промову якого активно підтримали соціалісти [13, s. 2].

Особливо потрібно звернути увагу на ставлення представників ХПС до єврейського питання. На тлі достатньо позитивного відношення до інших націй, їх антисемітизм був яскравим винятком. Декларуючи, що вони захищають інтереси усього суспільства, лідери католицького табору втрачали необхідний у передвиборчій боротьбі компонент – образ ворога, винуватця усіх бід. І таким ворогом стало єврейство, яке, з одного боку, не розділяло релігійних почуттів католиків, а з іншого – значна кількість євреїв була у складі ідейних противників ХПС – соціал-демократичної партії.

Представники ХПС зазначали, що виступали проти лихварства та шахрайства євреїв, що не було ознакою ненависті до них, оскільки це заборонялося християнською релігією.

Євреїв звинувачували у тому, що тисячі селян завдяки їх діяльності були позбавлені засобів для існування та змушені емігрувати за океан. Прикладом, який ілюструє єврейські зловживання, часопис наводить слова одного з львівських професорів про щорічні переходи селянських господарств у власність євреїв і через 70 років не залишиться жодного українського селянського господарства [14, s. 2].

Усі перераховані проблеми представники ХПС пропонували вирішувати не революційними методами, а шляхом щоденної праці на благо суспільства. Їх соціальна програма базувалася на тому, щоб забезпечити належний рівень життя, нагадати громаді про вічні цінності і захистити від спокус, що були у капіталістичному суспільстві з його ідеєю всезагального споживання.

Зокрема, наводиться приклад покійного М. Ковбасюка, котрий довгий час був депутатом сейму та Державної Ради у Відні. Упродовж життя завдяки ощадливості придбав 60 моргів землі та вважався багатою людиною. Проте розділив землю між дітьми і таким чином розпорочив своє багатство [15, s. 2].

Один з авторів часопису наголошував на негативному впливі корчм та крамниць, які переважно були у власності євреїв та закликав християн засновувати власні: «тамъ школа всякихъ обманьствъ, крадежи, зъ оттамъ забійства и розбійства, а также всѣ выборы манипуляціи и интриги. Будь шинкаремъ въ корчмѣ християнинъ, мужикъ, обѣшлось безъ многихъ грѣхѣвъ и нещастя межи людьми» [15, s. 2]. Далі автор навів приклад чеських земель, де у кожній корчмі було по 2–3 народні часописи, відсутня горілка, а лише пиво та різноманітна їжа [15, s. 2].

Також він закликав селянські громади орендувати у дідичів землю, стаки, лани, оскільки: «Жидъ посесоръ крутить хлопами, громадянами не сто, але тысяча разы горше, якъ дѣдичъ-християнинъ... Якъ

наш народъ взяв ся до мудрой и працевитои та промысловой господарки, то за колька лѣтъ иначе булобы межи нашимъ и съ нашимъ народомъ» [15, s. 2].

У іншій статті розкритиковано українську інтелігенцію, зазначено, що вона «сто разы гѣрше якъ зъ мужиками... въ тѣмъ гулу мѣстком губится и своими дѣлами и грошми попирае чужину, враждебно настроену до руского народа и до всего що руске» [16, s. 2].

Представники ХПС виступали за співпрацю між українцями та поляками Східної Галичини, засуджували шовінізм з обох боків. Автор статті «Скажѣм собі раз цілу правду в очи!» застерігав поляків, що їх перевага у політичному житті є ситуативною. Він зазначав, що якщо «так дальше пійде, як тепер, то за яких двадцять-тридцять літ займуть їх місце пейсаті йойлики, Абрумки та інші представителі «обрізаного obywatelstwa» [17, s. 2]. У часописі пропагувалося культурне зближення обох народів. Зокрема, на його шпальтах поляків закликали відвідати виставу «Ой не ходи Грицю та й на вечорниці» українського театру під керівництвом п. Підвищоцької [18, s. 3].

Таким чином, на шпальтах часопису «Związek Chrześcijański / Християнський союз» упродовж 1897–1898 рр. пропагувалися ідеї ХПС – клерикальної партії, організованої на засадах християнської соціальної доктрини, прийнятої наприкінці XIX ст. Представники ХПС виступали за покращення життя простих громадян – селян, робітників, ремісників, торговців та дрібних чиновників. Основою, на якій мала б ґрунтуватися справжня моральність виступали сім'я, школа та Церква. Вони були прихильниками українсько-польського порозуміння. Єврейське питання не було мотивоване націоналістичними чи расовими почуттями, а швидше економічною конкуренцією, релігійними забобонами та політичною пропагандою.

Джерела та література

1. Konefał J. Katolicko-ludowe organizacje polityczne w zaborze austriackim na przełomie XIX i XX stulecia / Jan Konefał // Chłopi-Narod-Kultura. – Т. 2: Działalność polityczna ruchu ludowego / Pod red. S. Dąbrowskiego. – Rzeszów, 1996. – S. 34–45.
2. Kudłaszyk A. Katolicka myśl społeczno-polityczna w Galicji na przełomie XIX i XX wieku / Andrzej Kudłaszyk. – Wrocław: Politechnika Wrocławskiej, 1980. – 388 s.
3. Turowski K. Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce / Konstanty Turowski. – Т. 1. – Warszawa: Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, 1989. – 590 s.
4. Unowsky D. Peasant Political Mobilization and the 1898 anti-Jewish Riots in Western Galicia / Daniel Unowsky // European History Quarterly. – 2010. – 40(3). – S. 412–435.
5. Buchen T. Learning from Vienna Means Learning to Win: the Cracovian Christian Socialsand the 'Antisemitic Turn' of 1896 / Tim Buchen // Quest. Issues in Contemporary Jewish History. Journal of Fondazione CDEC, n. 3 July 2012. – Режим доступу: www.quest-cdecjournal.it/focus.php?id=302
6. Od wydawnictwa // Związek Chrześcijański / Християнський союз. – № 12. – 3 października 1897. – S. 1.
7. Program „Związku chrześcijańskiego” // Związek Chrześcijański / Християнський союз. – № 13. – 10 października 1897. – S. 2–3.
8. Rezolucya // Związek Chrześcijański / Християнський союз. – № 13. – 10 października 1897. – S. 1.
9. Po wiecu // Związek Chrześcijański / Християнський союз. – № 13. – 10 października 1897. – S. 1.
10. Program „Związku chrześcijańskiego” // Związek Chrześcijański / Християнський союз. – № 14. – 17 października 1897. – S. 2–3.
11. Program „Związku chrześcijańskiego” // Związek Chrześcijański / Християнський союз. – № 18. – 17 listopada 1897. – S. 3.
12. Program „Związku chrześcijańskiego” // Związek Chrześcijański / Християнський союз. – № 19. – 21 listopada 1897. – S. 1.
13. Sprawozdanie z wiecu chrześcijańskiego // Związek Chrześcijański / Християнський союз. – № 13. – 10 października 1897. – S. 1–2.
14. Проч з пявками люду! // Związek Chrześcijański / Християнський союз. – № 18. – 17 listopada 1897. – S. 1–2.
15. Народна економія // Związek Chrześcijański / Християнський союз. – № 12. – 3 października 1897. – S. 2.
16. Народна економія // Związek Chrześcijański / Християнський союз. – № 13. – 10 października 1897. – S. 2.
17. Скажѣм собі раз цілу правду в очи! // Związek Chrześcijański / Християнський союз. – № 11. – 26 września 1897. – S. 2.
18. Na dochod... // Związek Chrześcijański / Християнський союз. – № 11. – 26 września 1897. – S. 3.

Клиш А. Б. Идейные основы деятельности Христианско-политического союза в Станиславе (по материалам журнала «Związek Chrześcijański / Християнський союз», 1897–1898 гг.)

В статье на основе материалов журнала «Związek Chrześcijański / Християнський союз» проанализированы программные и идейные принципы, социальную доктрину Христианско-политического союза в Станиславе, исследованы его организационные основы и общественно-политическую деятельность, охарактеризованы цель, задачи и основные направления деятельности организации, выяснено отношение партии к еврейскому вопросу, раскрыто украинско-польские отношения на региональном уровне в конце XIX в.

Ключевые слова: Христианско-политический союз, Станислав, общественно-христианское движение, еврейский вопрос, антисемитизм.

Klish A. B. Ideologic Basics of the activity of Christian-political Union in Stanislav (based on the materials from «Związek Chrześcijański» / Christian Union, 1897–1898)

Based on the materials from the magazine «Związek Chrześcijański» / Christian Union, problems, ideologic basics and social doctrine of Christian-political Union in Stanislav are analyzed, its organization, social and political activity are investigated, the aim, tasks and main ways of the organization activity are characterized, the attitude of the party to the Jewish issue is found out, Ukrainian-Polish relationships on the regional level at the end of the XIX century are expanded.

Keywords: Christian-political Union, Stanislav, Social-Christian movement, Jewish issue, antisemitism